

De epigrammen van Hadrianus Junius

Chris L. Heesakkers

1. Als wij in de gretigheid waarmee een bundel Neolatijnse poëzie uit de 16e eeuw in een volkstaal wordt vertaald, een bewijs mogen zien van kwaliteit, dan moet Hadrianus Junius, die leefde van 1511 tot 1575, beschouwd worden als een van de meest succesvolle Neolatijnse dichters uit de Nederlanden. De enige bundel poëzie die hijzelf publiceerde, in 1565, viel binnen twee jaar zowel een Nederlandse als een Franse vertaling ten deel. Van de eerste verscheen 8 jaar later, in het sterfjaar van de auteur, 1575 dus, een tweede druk en de Franse was toen al aan haar vierde druk toe. De Latijnse tekst werd nog vóór het einde van de eeuw 7 (of 8) keer gedrukt.

In de drie volgende eeuwen bewaarde de bundel een hardnekkig stilzwijgen, maar aan het begin van de 20e eeuw verschenen nieuwe edities van de beide vertalingen en in de tweede helft van die eeuw werd de eerste druk van de Latijnse versie tot tweemaal toe in facsimile op de markt gebracht, in 1972 en in 1987.

Het zal u duidelijk zijn dat ik met deze omtrekkende beweging doel op de 58 epigrammen van Junius, die op 15 mei 1565 bij Plantijn in Antwerpen van de pers rolden als het derde bestanddeel van zijn fraai vormgegeven bundel *Emblemata*.¹ De Nederlandse vertaling die in 1567 volgde, was van Marcus Antonius Gilles van Diest, de M.A.G. van de titel-pagina. Junius zelf had bij Plantijn geopperd dat Coornhert een geschikte vertaler zou zijn, maar de drukker viel kennelijk liever terug op de diensten van Gilles, waarvan hij al eerder gebruik had gemaakt.² Lipsiuskenners zullen zich overigens herinneren, dat Coornhert door de Plantijnse drukkerij wel vaker als vertaler zou worden gepasseerd. De Franse vertaling stamde van Jacques Grévin, eveneens een vertaler wiens hulp Plantijn gaarne inriep. Het succes van de *Emblemata* kan er debet aan geweest zijn, dat een jeugdig vriend en bewonderaar van Junius hem vlak voor zijn dood kwalificeerde als

... pater omnium leporum,
Noster Iunius, ille Erasmus alter
Huius temporis / alter et Secundus.³

¹ *Hadriani Iunii Medici Emblemata, ad D. Arnoldum Cobelium. Eiusdem Aenigmatum libellus, ad D. Arnoldum Rosenbergum*, (Antwerpen, 1565).

² Junius, *Epistolae selectae, nunc primum editae*, (Amsterdam, 1839), p. 62.

³ J. Dousa, *Nova poemata, ... In nova academia nostra Lugdunensi excusum ... Item Hadriani Iuni Carminum Lugdunensium Sylva ...*, (Leiden, 1575), fol. Q iij recto.

En ook, dat hij in het oudste gedenkboek van de Leidse Universiteit, waarmee hij wel een wettige, maar, om zo te zeggen, nooit geconsumeerde verhouding had, werd opgevoerd als het ‘alterum ab Erasmo Hollandiae lumen’.⁴ Zeker is, dat de gedichten van Erasmus, en zelfs die van Janus Secundus, beduidend langer hebben moeten wachten op hun Nederlandse en Franse bewerkingen.

2. Het bovenstaande zou de verwachting kunnen wekken, dat Junius zoal niet in de historiografie van de Neolatinse poëzie *tout court*, dan toch in die van de poëtische Neolatiniteit uit de oude Nederlanden een vooraanstaande plaats kreeg toebedeeld. Dat is niet helemaal, of juist gezegd, helemaal niet, het geval. Zeker, hij ontbreekt niet in de volumineuze *Delitiae C poetarum Belgicorum* van Janus Gruterus uit 1614, waarin hij 30 bladzijden, dat wil zeggen precies 1 % van het totaal krijgt toebedeeld (III, pp.7-37). Deze bladzijden zijn goeddeels gevuld met de *Philippeis*, een nogal ronkend episch gedicht op het huwelijk van Filips (die weldra de Tweede zal gaan heten) met de Engelse koningin Mary Tudor, Bloody Mary. De rest gaat op aan een aanklacht tegen de toegeeflijkheid van ouders tegenover hun kinderen, *In Parentum indulgentiam*, wellicht geboren uit Junius’ kortstondige, en enigszins traumatische schoolrectorservaring in Haarlem. Als toegift biedt Gruterus nog één klein epigram, ontleend aan het voorwerk van het *Theatrum Orbis Terrarum* van Abraham Ortelius.

Ik heb het vermoeden dat Gruterus’ eenzijdige selectie de aanzet is voor Junius’ steeds verder vervagende plaats in de Neolatinse literatuurgeschiedenis. Weliswaar sprak Pierre Bayle’s *Dictionnaire* (II, p. 884) nog van een groot dichter, maar Hofman Peerlkamp wuift dit compliment weg met de sneer: ‘Het is gemakkelijker dat te beweren dan te bewijzen’, *Hoc nempe dictu quam probatu facilius est*. Peerlkamp acht Junius’ faam als filoloog, medicus en historicus terecht groot, en gunt hem ook graag de poëzie als vrijetijdsbesteding, maar ‘hij had de resultaten onder zich moeten houden’: *sed hujus laboris fructus ... continere debuerat*. Peerlkamp illustreert zijn mening met een fragment van 10 verzen uit de *Philippeis*, om vervolgens op te merken dat zowel de stijl als de inhoud ervan Junius onwaardig zijn: *Quae sane et in verbis et in rebus Junio indigna sunt*. Wie verwacht dat Junius, die in 1568 een niet onverdienstelijke uitgave van Martialis publiceerde, als epigrammaticus meer genade vond in Peerlkamps ogen, wordt aansluitend uit de droom geholpen: *Nec Emblemata obstant quominus eum e choro poetarum*

⁴ Meursius, *Athenae Batavae*, p. 93.

ejiciamus.⁵ U kunt zich nu terecht afvragen waarom ik hier sta, maar daarvoor verwijs ik u door naar de organisatie.

Na dit vernietigende oordeel van het meedogenloze Leidse orakel Hofman Peerlkamp – die overigens ook een kwart van Horatius' werk als *Horatio indignum* beschouwde en het daarom uit diens oeuvre schrapte – is Junius als dichter nauwelijks meer te redden. Toch doet de beminnelijke Georg Ellinger een poging. Ellinger is vooral geïnteresseerd in de persoonlijke betrokkenheid van de dichter bij zijn onderwerpen en in de emoties die zich daarin verraden. Ook hij begint zijn beschouwing met het 'pomphafte Gelegenheidsgedicht' *Philippeis*, maar vergoelijkt dat omdat het volgens hem uit geldnood geboren was, en honger maakt nu eenmaal rauwe bonen zoet. Over het tweede gedicht van Junius dat Gruterus in zijn *Delitiae* had opgenomen, *In Parentum indulgentiam*, is Ellinger zonder meer lovend. Maar pas echt uit de verf komt Junius volgens Ellinger in de gedichten die hij wisselde met zijn Herzensfreund Janus Dousa, of die hij wijdde aan de Nederlandse Opstand en het Beleg en Ontzet van Leiden, en vervolgens samen met Dousa in 1575 publiceerde.⁶

Ellingers enthousiasme heeft Junius' dichtersreputatie niet kunnen redden. In de representatieve bloemlezingen van Perosa-Sparrow, Laurens-Balavoine, Fred Nichols en Harry Schnur heeft hij niet weten door te dringen, laat staan in de literatuurgeschiedenis van Paul van Tieghem. Dit moge een reden zijn, om hier eerst even bij het poëtisch oeuvre van Junius in zijn algemeenheid stil te staan.

3. De poëtische productie van Junius was aanmerkelijk groter dan de bibliotheekcatalogi doen vermoeden. In de karig bewaarde en helaas slechts bij uitzondering betrouwbaar gedateerde correspondentie van Junius is tot tweemaal toe sprake van een verzameling van twintig boeken persklare poëzie. Beide vermeldingen, de eerste in een ongedateerde brief aan Plantijn, de tweede in een brief aan een Leidse schoolrector van 8 april 1575⁷, reppen van *libri viginti poematorum*, kleinere gedichtjes dus, en vermoedelijk voor een groot deel epigrammen, die klaar lagen om te worden opgestuurd naar de drukker. Omdat Junius kort daarop stierf, zijn de verzending en de verhoopte uitgave niet doorgedaan. In een *Prosopopeia defuncti*, die Dousa de overledene in de mond legde en kort

⁵ P. Hofman Peerlkamp, *Liber de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina Latina composuerunt* (Haarlem, 1838), pp. 112-113.

⁶ Georg Ellinger, *Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden vom Ausgang des fünfzehnten bis zum Beginn des siebzehnten Jahrhunderts*, (Berlin etc., 1933), p. 136.

⁷ Junius, *Epistolae quibus accedit ejusdem vita et oratio de artium liberalium dignitate*, (Dordrecht, 1552 [= 1652]), resp. p. 254 en p. 492.

daarop publiceerde, is sprake van zes boeken epigrammen, met de suggestie dat er veel meer was, maar dat dat in handen van de Spanjaarden was gevallen, *caetera Maurus habet*. Ongetwijfeld hangt dit samen met de plundering van Junius' bibliotheek door de Spanjaarden na de overgave van Haarlem op 13 juli 1573. In de briefwisseling is verder herhaaldelijk sprake van meegestuurde gedichten, waaronder een ode⁸ en een epithalamium⁹, maar vooral van epigrammen in de vorm van chronogrammen en acrosticha, die slechts zelden in gepubliceerde vorm bewaard bleven.

Behalve de *Philippeis* in 1554, en de *Emblemata* en *Aenigmata* in 1565, publiceerde Junius in dit laatste jaar, en eveneens bij Plantijn, een uitvoerig Passie-gedicht, *Anastaurosis, sive Passio servatoris nostri Iesu Christi*, dat aan de voorzitter van de Grote Raad van Mechelen, Viglius, was opgedragen.¹⁰ Van het jaar daarvoor dateert het gedicht *Phallus*, het enige werkje dat Junius in Holland, namelijk in Delft bij Herman Schinkel, liet verschijnen (met een begeleidende brief aan Sambucus).¹¹ De Nederlandse Opstand maakte aan jaren van rust en studie in Haarlem een abrupt einde in 1573, toen de Spanjaarden de strop rond de door hen belegerde stad steeds strakker aantrokken. Anders dan zijn heldhaftige schoonzuster Kenau Simonsdochter Hasselaer achtte Junius zich ongeschikt voor het werk op de stadswallen en verwisselde het op instorten staande Haarlem voor Delft, waar hij een tijd lang in de kring van Willem van Oranje verkeerde. Op diens voorstel werd hij kort daarop door de Staten van Zeeland benoemd tot stadsarts van Middelburg.

Het is niet onwaarschijnlijk dat Junius op weg naar Delft een tussenstop maakte in Leiden, om zijn adellijke vriend Dousa te begroeten. Dat zou ook verklaren, dat zijn Muze zich weldra tot nieuwe poëzie liet verleiden door het heroïsche beleg en ontzet van Dousa's stad en de daarna volgende stichting van de universiteit. Dousa, wiens eigen dichtersader tijdens deze woelige periode rijker vloeide dan ooit, nam Junius' gedichten op in de bundel die hijzelf aan Leidens beleg en aan de universiteitsstichting wijdde. De bundel, *Nova poemata* geheten,¹² en gedrukt *In nova academia nostra Lugdunensi*, zag al het licht, toen de kruitdamp rond Leiden nog nauwelijks was opgetrokken en de stemmen

⁸ Junius, *Epistolae* 1652, p. 265.

⁹ Junius, *Epistolae* 1652, p. 250; 634; *Epistolae selectae* 1839, p. 48.

¹⁰ *Anastaurosis, sive Passio servatoris nostri Iesu Christi, ab Hadriano Iunio Medico descripta, Ad Clariss. V.D. Viglium Zuichemum in supremo Consilio praesidem*, Antwerpen 1656.

¹¹ Hadr. Junius, *Phallus, ex fungorum genere in Hollandiae sabuletis passim crescentis descriptio, et ad vivum expressa pictura*, (Delft, 1564).

¹² Zie noot 3.

van de eendagsprofessoren van 8 februari 1575 in de Pieterskerk nog nagalmden.

Dousa bewees Junius alle eer door hem op de titelpagina te vermelden als auteur van een eigen bijdrage, getiteld *Carminum Lugdunensium Sylva*. Maar daar kwam nog iets bij. De bundel bevat namelijk ook nog twee lange, sterk anti-Spaanse gedichten, die als *Satyrae duae incertorum auctorum* worden gepresenteerd (N v verso - P ij verso). Deze uitdrukkelijke anonimiteit ten spijt, zijn er ondubbelzinnige aanwijzingen dat in elk geval de tweede satire stamt van Junius' hand, zoals we aanstonds zullen zien.

Dousa was ook de motor achter de benoeming van Junius tot Leids hoogleraar in de geneeskunde, maar de 64-jarige medicus stierf nog voor hij zich reisvaardig had gemaakt om in Leiden zijn onderwijs te beginnen. In de in omvang verdubbelde tweede druk van Dousa's *Nova Poemata*, die al na een jaar verscheen,¹³ is Junius' naam van de titelpagina verdwenen, maar prijkt hij tweemaal in de index op de keerzijde daarvan. De tweede vermelding verwijst naar de opname van een collectie aan Dousa gerichte brieven en gedichten, goeddeels epigrammen, van Junius. Nog uitbundiger eer bewees Dousa zijn betreurde vriend met de cyclus funeraire gedichten *Manes Iuniani*. Onderdeel hiervan is de reeds genoemde *Prosopopeia defuncti*, waarin Dousa de overledene als volgt op zijn poëtische activiteit laat terugblikken:

Singula quid memorem, Pinaces, Aenigmata, et apte
Inscriptas Sceti nomini Acrostichidas.

...

Nos quoque nocturnis Epigrammata lusimus horis,
Sex distincta libris, caetera Maurus habet.

Alciati magni quis non Emblemata legit?

Haec etiam dedimus vermiculata tibi.

Scripsimus et Satyras, dignum quibus indole nomen
Braccatus, Gerulus, et Manicatus habent.¹⁴

Om bij de laatste, *Manicatus*, te beginnen: de tweede editie van Dousa's *Nova Poemata* bevat inderdaad een kort *Fragmentum Satyrae Iunianae, cui titulus Manicati* (Ff j verso). Maar intrigerender is de naam *Braccatus*. Van de twee al eerder genoemde anonyme satiren uit de eerste druk van de

¹³ J. Dousa, *Novorum poematum secunda Lugdunensis editio... Quorum omnium, imo singulorum indicem versa pagina explicabit*. Impressum in nova Lugduni Batavorum academia, (Leiden, 1576).

¹⁴ Dousa, *Novorum poematorum*, 1576, Ccvj/r.

Nova Poemata draagt de tweede het opschrift *Braccati inscripta*. Dat opschrift is in de tweede druk ongewijzigd gehandhaafd (O iij r - P ij v). Wellicht heeft Dousa, die blijkens het citaat inmiddels weet had van Junius' gebruik van het pseudonym *Braccatus*, van de drukker niet de gelegenheid gekregen om het opschrift te wijzigen, of zelf geen zin gehad om dat te doen, omdat dat een verplaatsing van de nu niet meer anonyme satire binnen de bundel onvermijdelijk zou maken en bijgevolg nieuwe kosten met zich mee zou brengen. Bij de naam *Braccatus* kunnen we denken aan zoiets als 'broekmans', of, omdat het om Spanjaarden gaat, misschien zelfs aan iets als het scabreuze *braguetero*, 'gulpmans'. Dat Junius een *Braccatus* schreef, en wel in zijn laatste levensjaren, blijkt ook ondubbelzinnig uit een brief die de Goudse medicus Balduinus Ronssaeus op 27 april 1575 aan de kort nadien gestorven Junius schreef, en waarin hij hem plagerig eraan herinnerde, dat hij al een heel jaar lang op dat gedicht zat te wachten.¹⁵

Satiren van Junius onder het pseudonym *Gerulus* zijn mij niet onder ogen gekomen. Misschien dat hier het Parijse handschrift Dupuy 951 uitkomst kan brengen, maar de gelegenheid en de lust om dat nog te consulteren versmolt onder de stralende zon van de afgelopen weken.

Mede door toedoen van Dousa verscheen in Leiden in 1588, dertien jaar na de dood van de auteur, het laatste grote werk van Junius, zijn *Batavia*. Daarin had hij verschillende chronogrammen van eigen hand opgenomen, alsook een acrostichon op Amsterdam als de graanschuur van de Nederlanden, *Amstelodamum Belgicae Horreum* (pp. 273-274). Dit lange acrostichon werd zes jaar later, op nieuwjaarsdag 1594, door de Delftse stadsgeneesheer Petrus Forestus, Pieter van Foreest, opgenomen in het voorwerk van zijn boek over de maag en zijn kwalen, dat hij opdroeg aan de stad Amsterdam. Immers, aldus Forestus, wat de maag was voor het lichaam, was Amsterdam voor de Nederlanden, om niet te zeggen voor Europa.

Tenslotte was Dousa ook nog de instigator achter de in 1598 in Leiden door Junius' kleinzoon Albert Verlaen verzorgde verzamel-editie, *Poematum liber primus, continens pia et moralia carmina*.¹⁶ Helaas is het ondanks de goede voornemens van de brave kleinzoon bij het *liber primus* gebleven.

Omdat Junius vanaf zijn eerste publicatie in 1541 een grote naam als humanist en filoloog had opgebouwd, was hij van lieverlee ook een gezocht auteur van drempelgedichten en andere bijdragen aan het werk van

¹⁵ Junius, *Epistolae* 1652, pp. 626-628; cf. p. 483.

¹⁶ H. Junius, *Poematum liber primus, continens pia et moralia carmina*, (Leiden, 1598).

derden geworden. Zulke Latijnse gedichten treffen we zelfs aan in boeken in de volkstaal zoals Coornherts *Dolinghe* van 1561 en een aan Jan van der Noot opgedragen Franstalig boek van Guillaume de Poitou uit 1565.

4. Als lid van de Haarlemse kunstkring *avant la lettre* rond de schilder Maarten van Heemskerck en de graveurs Coornhert, Filips Galle en vele anderen kreeg Junius de gelegenheid om epigrammen in de ware zin des woords te componeren. Haarlem kende in deze jaren een levendige productie van schilderwerk en gravures en voor de vervaardiging van de gebruikelijke Latijnse epigrammen viel men maar al te graag terug op de vaardige humanist. Dat gold zowel voor natuurhistorische, allegorische, mythologische en vooral bijbelse voorstellingen als voor gegraveerde portretten van geleerden, zoals Arias Montano, in Galle's *Imagines L. Doctorum virorum, qui bene de studiis literarum meruere; cum singulorum elogijs* (Antw. (1572) 1587). Het is moeilijk om zicht te krijgen op de omvang van Junius' bijdrage aan deze Haarlemse gravure-cultuur, maar een aantal van diens epigrammen werden in de bundel van 1598 bijeengebracht als *Pinaces*, een titel, die wij inmiddels kennen uit de hiervoor geciteerde verzen van de *Prosopopeia defuncti*. De dissertaties van Ilja Veldman en van haar leerling Manfred Sellink en van hun publicaties in *The New Hollstein* zouden een goede aanzet tot verder onderzoek bieden.

In dit licht verdient een enigszins mysterieuze opmerking over *gedrukte emblemen* in een brief aan Sambucus de aandacht. De brief die de datum 'Amsterdam 2 september' draagt, maar helaas geen jaartal bevat, begeleidde een bescheiden cadeautje van Junius, een *levidense munus*, dat bestond uit *Emblemata aliquot isthic Harlemi typis expressa, ac a me versibus illustrata*, 'enkele emblemen, in Haarlem gedrukt en door mij van gedichtjes voorzien'¹⁷. Ilja Veldman gaat ervan uit dat we hier te doen hebben met gravures van Maarten van Heemskerck, die emblematische voorstellingen bevatten, welke op verzoek van de graveur door Junius waren voorzien van Latijnse epigrammen.¹⁸ Hiermee zijn we terug bij Junius als emblematicus.

5. Junius studeerde in de jaren 1538-1540 in Italië, waar hij in Bologna zijn doctorsgraad in de filosofie en de medicijnen behaalde. In 1541 vertoefde hij in Parijs waar zijn eerste publicatie het licht zag bij Christian Wechel,

¹⁷ Junius, *Epistolae* 1652, p. 403.

¹⁸ I.M. Veldman, *Maarten van Heemskerck and Dutch Humanism in the sixteenth century*, (Amsterdam, 1977), pp. 106-108.

die bekend is als de uitgever van o.m. de *Emblemata* van Alciato. Op verzoek van Wechel, die misschien om kopij verlegen zat, schreef Junius aan Alciato om nu ook zijn collectie inscripties bij Wechel te laten uitgeven. Blijkens de brief had Junius deze collectie in Bologna bij Alciato aan huis bewonderd. Hij had in Bologna immers het huis van Alciato gefrequentieerd en was van diens altijd erudiete en esprit-rijke uiteenzettingen getuige geweest. Dit alles leidt tot het interessante gegeven dat Junius, de eerste emblematicus uit de Nederlanden, persoonlijk goed bekend was met de grondlegger van dit bijzondere genre uit de Neolatinse literatuur.

Toen Junius, na zijn verblijf in Frankrijk en vervolgens vele jaren in Engeland, naar Holland terugkeerde en zich in Haarlem vestigde, kon hij constateren dat Alciato's *Emblemata* daar bij iemand als Maarten van Heemskerck een vertrouwde en graag gebruikte bron van inspiratie waren.¹⁹ Omgekeerd wisten de Haarlemse kunstenaars de nabijheid van een humanist, die in staat was hen voor hun prenten van originele epigrammen te voorzien, te waarderen en te benutten. Dat kon leiden tot producten als de al genoemde *Emblemata aliquot*, die Junius Sambucus als cadeau'tje toestuurde. Sambucus was in de Nederlanden in verband met de productie van zijn eigen *Emblemata* toen Junius met hem kennis maakte. Al deze factoren kunnen ertoe hebben bijgedragen, dat Junius op een dag besloot ook zijn eigen bundel emblemen te vervaardigen en daarbij, ook voor wat betreft de afbeeldingen, de *picturae*, het voortouw te nemen. Via Sambucus werd Plantijn benaderd. Deze accepteerde en zou van nu af aan Junius' vaste uitgever zijn.

Junius' bundel *Emblemata*, die op 15 mei 1565 samen met een reeks *Aenigmata* verscheen, bevatte 58 emblemen met de gebruikelijke drie componenten: motto, pictura en epigram. Aan dit geheel heeft Junius echter nog een uitgebreid commentaar toegevoegd, dat ook drie componenten kent, al zijn die niet steeds alledrie aanwezig. De hoofdmoot van het commentaar is gewijd aan de bronnen, hoofdzakelijk natuurlijk de klassieke oudheid. Hier etaleert Junius zijn enorme kennis van de antieke Griekse en Latijnse literatuur, terwijl ook Kerkvaders, Byzantijnen en de Latijnse middeleeuwen niet geheel ontbreken. Junius voegt overigens aan het einde van zijn boekje een index toe met de *Auctorum nomina e quibus profecimus, et quorum testimonio sumus usi*.²⁰ Aan humanisten geeft de lijst, naast Erasmus (p. 150*), alleen de Italiaan Lilio Gregorio Giraldi (p. 77). Niet in de lijst, maar wel in het commentaar komt verder nog de naam

¹⁹ Veldman, *Maarten van Heemskerck*, p. 45 e.v..

²⁰ Junius, *Emblemata*, p. 150.

van Poggio Bracciolini voor (p. 135). Bijzonder interessant echter is een Italiaans citaat, aangeduid als *ille Hetrusci poetae versus* (p. 138). Dit vers blijkt een citaat uit Petrarca's *Canzoniere* (209,14). Het is één van de acht Italiaanse spreuken of verzen die in het commentaar voorkomen, maar tevens in de *pictura* werden verwerkt. Hoewel bij de andere zeven elke verwijzing naar de herkomst ontbreekt, zijn er nog drie daarvan eveneens ontleend aan Petrarca's *Canzoniere*. Het suggereert dat Junius, geheel anders dan zijn voorganger en voorbeeld Erasmus, zich in Italië ook behoorlijk vertrouwd heeft gemaakt met de Italiaanse literatuur. Dit wordt twee jaar later trouwens nog veel duidelijker in de best-seller onder zijn werken, zijn acht-talig woordenboek *Nomenclator*, waarin verwijzingen naar Dante, Petrarca en vooral Boccaccio geen uitzondering zijn, en waarin ook een Ariosto niet ontbreekt.

Een tweede, verrassende component in het commentaar zijn de gedetailleerde regie-aanwijzingen voor de *picturae*, die bij 36 van de 58 emblemen worden meegegeven. Dit lijkt te impliceren dat Junius in feite niet alleen de *inventor* van het thema van de emblemen is, maar in zekere zin ook de ontwerper van de vorm waarin het thema wordt weergegeven in de *pictura*. Daarmee is Junius' bundel een duidelijk voorbeeld van de samenhang van *pictura* en epigram en van de gelijktijdigheid van hun ontstaan. Anders dan bij Alciato en ook Sambucus vormen bij Junius epigram en *pictura* van meet af aan een onlosmakelijke eenheid, zonder dat er sprake is van enige prioriteit van het ene of het andere element. Een merkwaardig aspect in sommige aanwijzingen is verder dat er ook sprake is van kleuren in de afbeelding. Daarvan is in de gedrukte uitgave vanzelfsprekend niets terug te vinden.

Waar dat van toepassing is, beginnen de commentaren bij de emblemen met een kopje waarin de versmaat van het epigram wordt toegelicht. Dat doet zich voor bij 37 gedichten. Voor de resterende epigrammen gaat Junius er blijkbaar van uit dat de lezer het metrum meteen herkent. Het gaat dan doorgaans, maar niet altijd, om elegische disticha. Bij de aanwijzingen wordt meestal een versregel uit de Latijnse oudheid geciteerd, die als voorbeeld heeft gediend. Voor zeven zulke epigrammen was Horatius het voorbeeld, voor drie Boethius. De overige komen goeddeels uit de tractaten over het metrum van de antieke Latijnse grammatici.

Maar richten wij ons nog een ogenblik naar de epigrammen zelf. Het eerste dat daaraan opvalt is de uniforme lengte. Deze bedraagt steeds vier verzen. Het gevolg is een mooie homogeniteit van de bladspiegel, gevat in elegante bordures, van het eerste gedeelte van het boek. In slechts drie

gevallen wordt dat beeld lichtelijk verstoord omdat de verzen vanwege hun lengte niet allemaal op één regel passen. Overigens zit er aan de bovenkant van de pagina's iets meer variatie in de bladspiegel, doordat het motto soms te lang is voor één regel, en vaker nog doordat Junius zijn embleem via een tweede opschrift aan iemand adresseert. Dat betreft om te beginnen de grote Drie van het Brusselse landsbestuur, Granvelle, Viglius en Hopperus. Onder de andere zeventien gelukkigen bevinden zich verscheidene leden van het bestuur van het gewest Holland, onder wie de thesaurier Arnoldus Cobelius, aan wie de bundel ook was opgedragen, en de president van het Hof van Holland Cornelius Susius. Deze keuze kan zijn ingegeven door Junius' pogingen om door de Staten van Holland te worden benoemd tot historiograaf van het gewest, waarvoor de aanstelling in 1565 tot stand kwam. Onder de weinige humanisten in het gezelschap treffen we Sambucus. Het embleem voor Sambucus wijkt nog op een andere manier af van de andere doordat het formaat van de *pictura*, die het wapen van de geadresseerde bevat, anders is. Hiervoor werd namelijk geen nieuw blok gemaakt, maar werd het blok gebruikt dat gesneden was voor de een jaar eerder gedrukte *Emblemata* van Sambucus zelf, die een kleiner formaat hadden. Alle geadresseerde emblemen dragen een oneven nummer en staan op een oneven bladzijde, behalve het allerlaatste embleem, dat geadresseerd is aan Junius' eigen zoon Petrus.

Het gevolg van de beperking van het epigram tot vier verzen is ook dat de emblemen nooit de omvang van één pagina overschrijden. De drie elementen van het embleem zijn steeds in één blik te vangen. Dat is bij andere embleemboeken meestal ook het geval, in die zin, dat emblemen die aan één bladzijde niet genoeg hebben, doorgaans over een linker- en een rechterbladzijde verdeeld worden, maar die regel wordt zelden strict gevolgd. Men zie bijvoorbeeld het embleem van Sambucus voor Georg Tanner, dat op een oneven bladzijde begint, zodat het epigram gedeeltelijk op de achterzijde daarvan terecht komt.²¹ Bij Wechel's uitgave van de Latijns-Duitse Alciato van 1542 werd dit probleem nog erger door de verdubbeling van de tekst die soms drie bladzijden nodig heeft.²² Soms is hiervoor zelfs de klassieke ordening geweld aangedaan, doordat de *pictura* een hele bladzijde inneemt, waardoor het motto op de volgende bladzijde terecht komt en meteen door het epigram wordt gevolgd.²³ Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk dat het idee voor een embleem, dat steeds in één oogopslag in zijn geheel te vatten was, van Junius zelf afkomstig was en

²¹ Joannes Sambucus, *Emblemata cum aliquot nummis*, (Antwerpen, 1564), pp. 189-190.

²² Andreas Alciatus, *Emblematum libellus*, (Darmstadt, 1980: Fotomech. herdruk van: Paris: Wechelum, 1542), nr. 67, pp. 150-153.

²³ Alciatus, *Emblematum libellus*, nr. 78, pp. 174-177.

dat het was ingegeven door zijn ervaring met de Haarlemse gravureproductie. Juist in de jaren zestig graveert Philips Galle een reeks prenten waarvoor Junius de epigrammen leverde.²⁴

De keuze voor een standaardmaat voor het epigram zou in de ogen van Junius tot saaiheid kunnen leiden. Dat euvel hoopt hij te ondervangen door te kiezen voor een grote verscheidenheid aan metra (p. A3r = 5). In zekere zin dwong Junius zichzelf daardoor in een dubbel keurslijf dat nu en dan wel moest knellen. Vermoedelijk echter zag hij een uitdaging in dergelijke exercities op de vierkante centimeter, net zo goed als hij genoeg beleefde aan technische hoogstandjes als chronogrammen en acrosticha (zie de omkeerbare versregels in nr. 30: een drievoudig keurslijf).

Zoals te verwachten, hebben de emblemen doorgaans een morele, ethische en didactische strekking. De bijbehorende epigrammen verhelderen of benadrukken die strekking of wijzen op haar toepasbaarheid voor een persoon of situatie. De meest directe vorm van het laatste is het aanspreken van de lezer in de tweede persoon. Omdat Junius niet, zoals bijvoorbeeld de vorstenspiegels van Saavedra Fajardo of Solórzano Pereira, een concrete lezer op het oog heeft, doet hij dat slechts enkele keren. In het embleem voor de Deense kanselier Hieronymus Tenner spreekt Junius de geadresseerde aan in de beschrijving van diens familiewapen, dat hij in Tenner's huis had aanschouwd en dat nu voor de *pictura* model stond (nr. 37). In het epigram voor Victor Giselinus, die de wapenspreuk *Aequi animi astra praemium* voerde²⁵, spoort Junius de begunstigde aan om zijn *aequanimitas* te cultiveren (nr. 43). In enkele andere gevallen blijft de in de tweede persoon aangesproken lezer anoniem, en geldt het vermaan dus alle lezers. Een variant op zo'n collectief vermaan is de wij-vorm, die Junius tweemaal gebruikt (nr.'s 19 en 31). De ik-vorm in het openingembleem staat voor de in de *pictura* afgebeelde Momus, die de voorstelling toelicht. De ik-vorm komt verder nog voor in het embleem *Veneris potentia*, de macht van Venus. In het bijbehorende epigram vraagt de toeschouwer naar het waarom van Venus' attributen op de *pictura*, en geeft Venus in de ik-vorm daarop antwoord. In het algemeen echter schetst het eerste distichon van het epigram de handeling, het verschijnsel of de situatie die in de *pictura* wordt weergegeven en constateert het tweede distichon wat daarvan de gevolgen

²⁴ Veldman, *Maarten van Heemskerck*; Manfred Sellink, *Philips Galle (1537-1612): engraver and print publisher in Haarlem and Antwerp*, 3 dln., (diss. Vrije Universiteit Amsterdam, 1997).

²⁵ C.L. Heesakkers, *Een netwerk aan de basis van de Leidse universiteit: het album amicorum van Janus Dousa*, (Den Haag, 2000), f.29v..

kunnen zijn. De morele les van de emblemen wordt slechts zelden gegoten in een rechtstreeks belerend vermaan aan de lezer.

6. Ter afsluiting.

Het poëtisch oeuvre van Junius heeft, behalve de zijstapjes in hexameters voor Filips II, de *Philippeis*, en voor Viglius, de *Anastaurosis*, voor een groot gedeelte bestaan uit epigrammen. Omdat de zes boeken epigrammen, waarvan de *Prosopoeia defuncti* melding maakt, en eveneens de twintig boeken *poematia* die Junius bij zijn dood persklaar had, verloren zijn gegaan, zijn we voor de beoordeling van het epigrammatisch werk van Junius aangewezen op de her en der verspreide teksten bij prenten en op de soortgelijke epigrammen bij zijn emblemen. In beide gevallen gaat het om functionele poëzie, die met een minimum aan woorden de inhoud van de afbeelding moet onthullen of nader verklaren. De beperkte ruimtelijke mogelijkheden van de dichter, en de technische eisen die hij zichzelf oplegde, kunnen een mate van geforceerdheid tot gevolg hebben, maar binnen het geheel van de prenten en emblemen zijn Junius' epigrammen, voor wie zich niet door moeilijk en ietwat gekunsteld Latijn laat afschrikken, *pace* Hofman Peerlkamp, nog altijd de moeite van het lezen waard. Wat mij betreft hoeft Junius zijn lidmaatschap van het humanistische *chorus poetarum* dan ook niet in te leveren.